

Rechtvaardigheid in alarmerende omstandigheden

Kees van den Bos*

In dit artikel wordt een alarm-systeemmodel van rechtvaardigheid geïntroduceerd. In het bijzonder beargumenteer ik dat de wijze waarop mensen rechtvaardigheidsoordelen vormen, beïnvloed wordt door psychologische systemen die zij gebruiken om alarmerende zaken in hun omgeving te ontdekken en daarmee om te gaan. Op deze lijn van redeneren voortbordurend voorspel ik dat het aanbieden (in plaats van niet aanbieden) van alarmerende stimuli ertoe zou moeten leiden dat mensen meer extreme oordelen over rechtvaardigheid vormen. Bevindingen van verschillende studies ondersteunen deze voorspelling. In het bijzonder suggereren de bevindingen dat na alarmerende stimuli mensen sterk worden beïnvloed door rechtvaardige (in plaats van onrechtvaardige) gebeurtenissen. Dit kan betekenen dat in alarmerende omstandigheden mensen een grote behoefte hebben aan een rechtvaardige behandeling. De implicaties die het alarm-systeemmodel kan hebben voor zowel wetenschappers als praktijkmensen die geïnteresseerd zijn in rechtvaardigheid, worden besproken.

327

Trefwoorden: rechtvaardigheid, alarmerende stimuli, alarm-systeemmodel

1 Inleiding

Een van de belangrijkste kernthema's in de sociale wetenschappen is sociale rechtvaardigheid (Vermunt, 2002). Een grote hoeveelheid onderzoeksgegevens in de sociale en organisatiepsychologie toont dan ook aan dat de gedachten, gevoelens, en gedragingen van mensen sterk worden beïnvloed door waargenomen rechtvaardigheid (voor een overzicht, zie bijv. Vermunt & Steensma, 1991). Dit betreft onder meer vraagstukken van arbeidsverdeling, maatschappelijke ongelijkheid, en de manieren waarop mensen op de werkvloer worden behandeld (Vermunt & Shulman, 1996; Vermunt, Van Knippenberg, Van Knippenberg & Blaauw, 2001). In het voorliggende artikel wil ik graag ingaan op wat recente inzichten over de sociale psychologie van

* Kees van den Bos is verbonden aan de Afdeling Sociale en Organisiatiepsychologie van de Universiteit Utrecht. Het werk aan dit artikel is mogelijk gemaakt door een VICI-beurs die door NWO aan de auteur is toegekend. Correspondentieadres: Kees van den Bos, Sociale en Organisiatiepsychologie, Universiteit Utrecht, Heidelberglaan 1, 3584 CS Utrecht, e-mail k.vandenbos@uu.nl.

waargenomen rechtvaardigheid aantonen. Hierbij bouw ik voort op een onderzoekstraditie die door Riël Vermunt in een pionierend onderzoeksprogramma is gestart (Vermunt, 1981; Vermunt & Steensma, 1991, 2001, 2003, 2005; Vermunt, Wit, Van den Bos & Lind, 1996) en die later door anderen is nagevolgd (bijv. Koper, Van Knippenberg, Bouhuijs, Vermunt & Wilke, 1993; Miedema, Van den Bos & Vermunt, 2006; Van den Bos, Vermunt & Wilke, 1997; Stahl, Van Prooijen & Vermunt, 2004).

328

Het onderzoeksprogramma van Vermunt *cum suis* gaat uit van de basisassumptie dat de sociale psychologie bij uitstek de sociaal-wetenschappelijke discipline kan zijn die de benodigde onderzoeksprecisie kan combineren met de broodnodige interesse voor sociale verschijnselen en processen. Let wel, de assumptie is niet dat de sociale psychologie deze combinatie altijd in zich bergt, maar wel wordt gesteld dat zij in principe hier bij uitstek op is toegerust, dat zij moet nastreven om deze combinatie te bereiken, en bovendien dat zij deze combinatie ook regelmatig daadwerkelijk weet te realiseren. Ik stel hier dat de nadruk op sociale oriëntatie (Vermunt, 1981) plus methodologische en conceptuele precisie (Vermunt et al., 1996) tot vernieuwende inzichten over de sociale psychologie van waargenomen rechtvaardigheid hebben geleid. Ook beweer ik hier dat deze bevindingen belangrijke implicaties kunnen hebben voor kennis en kunde omtrent rechtvaardigheid op de werkvloer en in andere menselijke relaties (zie bijv. Vermunt, 2002; Vermunt & Steensma, 2001, 2003, 2005). Een van de recente inzichten en implicaties zou ik hier graag willen bespreken, het alarm-systeemmodel van rechtvaardigheidsoordeelvorming.

2 De alarm-systeemhypothese

Het model dat ik hier wil introduceren, concentreert zich op de vraag hoe mensen tot het oordeel komen dat een bepaalde gebeurtenis rechtvaardig of onrechtvaardig is, en welke omstandigheden van invloed zijn op het proces waarmee mensen zich rechtvaardigheidsoordelen vormen. Voor een uitgebreider overzicht van dit model en haar implicaties, verwijs ik naar Van den Bos, Ham, Lind, Simonis, Van Essen en Rijkema (in druk).

Aanleiding tot de ontwikkeling van het alarm-systeemmodel was eerder onderzoek waarin werd gevonden dat het herinneren van mensen aan zaken waarover zij persoonlijk onzeker zijn ervoor zorgt dat mensen heftiger reageren op rechtvaardige en onrechtvaardige gebeurtenissen (Van den Bos, 2000, 2001; Van den Bos, Poortvliet, Maas, Miedema & Van den Ham, 2005). Tevens is aangetoond dat wanneer mensen als niet-intelligent worden gezien, of op een andere wijze negatief worden beoordeeld door anderen, zij heftiger reageren op rechtvaardige en onrechtvaardige procedures en uitkomsten (Miedema et al., 2006). Het is hier niet de plaats om de onderzoeken over onzekerheid en zelfbedreiging in detail te bespreken, en hier volstaat de constatering dat zowel onzekerheid als zelfbedreiging ertoe kan leiden dat mensen extremer reageren op rechtvaardige en onrechtvaardige gebeurtenissen. Voor een uitgebreidere bespreking van dit onderzoek en bijbehorende implicaties wordt verwezen naar eerdere publicaties (bijv. Van den Bos, 2000; Van den Bos & Lind, 2002; zie ook Lind & Van den Bos, 2002; Miedema, 2004).

Waar ik hier de nadruk op zou willen leggen, is de stelling dat het ervaren van persoonlijke onzekerheid of zelfbedreigende situaties voor veel mensen gewoonlijk als iets alarmerends wordt waargenomen. Onzekerheid hoeft niet per se als iets alarmerends of bedreigends te worden ervaren (zie bijv. Greco & Roger, 2001), maar vaak is dit wel het geval. Meer in het bijzonder zou ik hier willen voorstellen dat de alarmerende aspecten van situaties waarin mensen zich bevinden voor hen vaak aanleiding zijn om op zoek te gaan naar informatie die hen in staat stellen om met deze alarmerende zaken om te gaan. Het meemaken van een rechtvaardige behandeling in alarmerende omstandigheden kan daarom als heel prettig en positief door mensen ervaren worden, omdat rechtvaardigheid voor mensen een indicatie kan zijn dat er wellicht minder reden tot alarm is of dat de alarmerende zaken minder verontrustend zijn en er goed mee om te gaan valt (beter dan wanneer er bijv. sprake is van een onrechtvaardige bejegening). De alarm-systeemhypothese die ik hier wil bespreken, stelt daarom dat in alarmerende omstandigheden mensen extremer op rechtvaardige en onrechtvaardige gebeurtenissen reageren, en in het bijzonder dat na het aanbieden van alarmerende stimuli op rechtvaardige procedures en uitkomsten positiever wordt gereageerd (positiever in termen van de rechtvaardigheidsoordelen die mensen maken). Dit is de essentie van de alarm-systeemhypothese en het alarm-systeemmodel van waargenomen rechtvaardigheid. Hierna vat ik kort empirisch bewijs samen dat ondersteuning voor deze hypothese en dit model tracht te leveren.

329

3 Het menselijk alarm-systeem

In de moderne onderzoeksliteratuur op het gebied van intieme relaties en de sociale neurowetenschappen is recentelijk geponeerd dat persoonlijke onzekerheid en zelfbedreiging leiden tot de activatie van het 'menselijk alarm-systeem', het psychologische systeem dat mensen gebruiken om na te gaan of situaties alarmerend zijn en, indien dit het geval is, meer alert op te letten op wat er in hun omgeving gebeurt. Zo hebben Murray, Holmes en Collins (2005) opgemerkt dat het ervaren van persoonlijke onzekerheid in intieme relaties ertoe kan leiden dat mensen beter op gaan letten wat er gebeurt in hun relaties.

Hieraan gerelateerd hebben Eisenberger, Lieberman en Williams (2003) beargumenteerd dat wanneer mensen van sociale relaties worden buitengesloten, of op een andere manier zelfbedreigende situaties meemaken, dit ertoe leidt dat gedeelten van het menselijk brein worden geactiveerd die verantwoordelijk zijn voor het ontdekken van zaken die mogelijk schade aan het menselijk organisme kunnen toebrengen. Wanneer deze hersengedeelten zijn geactiveerd, doordat er bijvoorbeeld iets alarmerends in mensen hun leefomgeving is gebeurd, dan wordt het menselijk organisme geactiveerd om alert te zijn op en aandacht te besteden aan mogelijkheden die ertoe kunnen leiden dat het dreigende gevaar onder controle komt of eventueel zelfs geminimaliseerd wordt. Een dergelijk menselijk alarm-systeem kan belangrijke evolutionaire voordelen hebben omdat het mensen in staat stelt om snel en adequaat te reageren op potentieel bedreigende en gevaarlijke situaties (Eisenberger & Lieberman, 2004).

In het alarm-systeemmodel van rechtvaardigheid (Van den Bos et al., in druk) wordt gesteld dat er een associatie is tussen het menselijk alarm-systeem zoals Eisenberger

et al. (2003) dat veronderstellen en de manier waarop mensen rechtvaardigheidsoordelen vormen en in hun leven gebruiken. Deze stelling baseert het model onder meer op de conclusie die kan worden getrokken uit het feit dat persoonlijke onzekerheid en andere zelfbedreigende situaties zowel het menselijk alarm-systeem activeren (Eisenberger et al., 2003; Murray et al., 2005) als tot meer extreme oordelen over rechtvaardige en onrechtvaardige procedures en uitkomsten leiden (Miedema et al., 2006; Van den Bos 2001; Van den Bos et al., 2005). Met andere woorden, dezelfde factoren die het menselijk alarmeringssysteem activeren, leiden er ook toe dat mensen meer extreem gaan oordelen over procedurele en distributieve rechtvaardigheid. Deze relatief eenvoudige observatie was voor ons aanleiding om de hypothese te toetsen dat het direct aanbieden van alarmerende stimuli ertoe zou moeten leiden dat mensen extremer gaan oordelen over rechtvaardige en onrechtvaardige gebeurtenissen die zij vervolgens meemaken (Van den Bos et al., in druk). Studies die ondersteuning leveren voor deze hypothese zullen hierna worden besproken.

330

4 Uitrooptekens en rechtvaardigheid

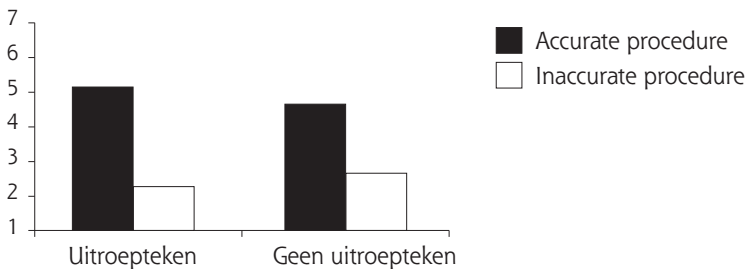
Bij mijn weten zijn de hiervoor samengevatte ideeën over het menselijk alarmeringssysteem (Eisenberger et al., 2003; Murray et al., 2005) nog niet eerder in verband gebracht met onderzoek naar waargenomen rechtvaardigheid. In een serie van eerste onderzoeken hiernaar hebben wij nagegaan of het inderdaad zo is, zoals de alarm-systeemhypothese doet verwachten, dat het presenteren van stimuli die (op een subtiele wijze) gerelateerd zijn aan alarmerende omstandigheden van invloed is op hoe mensen oordelen over procedurele of distributieve rechtvaardigheid. Hiertoe hebben wij als alarmerende stimuli grote uitrooptekens aan onze onderzoeksdeelnemers aangeboden.

Bij het opzetten van dit onderzoek beargumenteerden we dat mensen geleerd hebben om uitrooptekens te associëren met signalen dat er wat aan de hand is en/of dat er opgelet moet worden dat er wat in hun omgeving kan gebeuren. Uitrooptekens worden bijvoorbeeld vaak op verkeersborden gebruikt om gevaar aan te duiden of om aandacht voor een situatie te vragen. Ik geef toe dat uitrooptekens aan het eind van een zin geplaatst kunnen worden om iets als enthousiasme uit te drukken, maar wanneer zij in afwezigheid van ander tekstueel materiaal worden gepresenteerd, dan duidt dit gewoonlijk aan dat mensen op moeten letten en aandacht moeten besteden aan wat er in hun omgeving kan gebeuren. Ons baserend op de alarm-systeemhypothese gingen wij er daarom vanuit dat het zo zou moeten zijn dat het presenteren van grote uitrooptekens op een computerscherm ertoe zou moeten leiden dat onze onderzoeksdeelnemers extremere oordelen over accurate of inaccurate procedures, goede of slechte uitkomsten, en inspraak- of geen inspraakprocedures zouden moeten gaan geven.

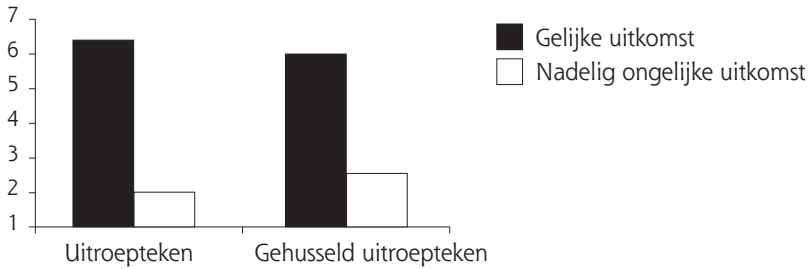
In de eerste twee experimenten in deze onderzoekslijn hebben we studenten aan de Universiteit Utrecht (Experiment 1: $N = 124$; Experiment 2: $N = 59$) deel laten nemen aan twee ogenschijnlijk ongerelateerde studies. In de eerste studie werd de deelnemers verteld dat het ons erg zou helpen als zij gedurende een minuut naar hun computerbeeldscherm zouden willen kijken. Tijdens deze minuut werd in de experimentele conditie een relatief groot uitroopteken (30×5 mm.) op het beeldscherm gepresen-

teerd. In de controleconditie werd niets aangeboden (Van den Bos et al., in druk, Experiment 1) of werd een door elkaar gehusseld en als zodanig niet meer herkenbaar uitroepteken (een liggend streepje met daaronder een punt) op het beeldscherm afgebeeld (Van den Bos et al., in druk, Experiment 2). Nadat de minuut om was, werd mensen gevraagd de *Positive and Negative Affect Schedule* (PANAS; Watson, Clark & Tellegen, 1988) in te vullen. De PANAS is de meest gebruikte schaal in de sociale psychologie om de affectieve reacties van mensen te meten, en wij gebruikten de schaal als opvulbaar en om na te gaan of het aanbieden van de uitroeptekens mensen hun affectieve gevoelens beïnvloedde. Dit laatste bleek niet het geval te zijn in de studies die wij hebben uitgevoerd.

Nadat mensen de PANAS hadden ingevuld, werd hen gevraagd een verhaal te lezen waarin zij deelnamen aan een sollicitatieprocedure waarin alle negen of slechts één van de negen onderdelen werden beoordeeld (Van den Bos et al., in druk, Experiment 1) of waarin zij een appartement huurden dat even duur of duurder was dan de huurprijs van een vergelijkbaar ander appartement (Van den Bos et al., in druk, Experiment 2). Vervolgens werd mensen gevraagd hoe rechtvaardig (1 = *zeer onrechtvaardig*, 7 = *zeer rechtvaardig*), terecht (1 = *zeer onterecht*, 7 = *zeer terecht*), en gerechtvaardigd (1 = *zeer ongerechtvaardigd*, 7 = *zeer gerechtvaardigd*) zij de beoordelingsprocedure respectievelijk de huurprijs vonden. De antwoorden op deze drie vragen konden tot betrouwbare schalen van mensen hun rechtvaardigheidsoordelen worden samengenomen. De resultaten van de twee studies worden in figuur 1 en 2 samengevat. Zoals uit deze figuren blijkt, vonden we in beide studies dat in de controle-condities mensen de procedure en de uitkomst als rechtvaardiger beoordeelden wanneer de procedure accuraat of de uitkomst gelijk was aan het andere appartement dan wanneer de procedure inaccuraat en de uitkomst slechter was dan de huurprijs van het andere appartement. Echter, in beide studies vonden we een interactie-effect dat aantoonde dat het effect van procedure en uitkomst significant sterker was in de conditie waarin mensen naar het uitroepteken hadden gekeken dan in de conditie waarin niet naar een uitroepteken gekeken was. Deze bevindingen tonen aan dat het slechts voor een minuut aanbieden van een groot uitroepteken voldoende is om mensen extremere rechtvaardigheidsoordelen ten aanzien van zowel procedures als uitkomsten te laten vormen.

Figuur 1 Procedurele rechtvaardigheidsoordelen als een functie van uitroepteken- en procedure-manipulaties (Van den Bos et al., in druk, Experiment 1). Hogere scores geven aan dat de deelnemers de procedure als rechtvaardiger beoordeelden.

Figuur 2 Uitkomstrechtvaardigheidsoordelen als een functie van uitroepteken- en uitkomst-manipulaties (Van den Bos et al., in druk, Experiment 2). Hogere scores geven aan dat de deelnemers de uitkomst als rechtvaardiger beoordeelden.

332

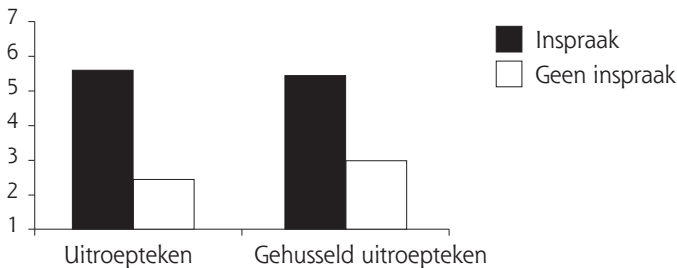
Bovendien toonde een gedetailleerde inspectie van onze bevindingen aan (zie ook figuur 1 en 2) dat onze deelnemers in het bijzonder de accurate procedure en de gelijke uitkomst als rechtvaardiger beoordeelden in de conditie waarin het uitroepteken was aangeboden dan in de conditie waarin het uitroepteken niet was aangeboden. Een dergelijk effect van de uitroeptekenmanipulatie werd niet gevonden in de inaccurate procedure- of de ongelijke uitkomstenconditie. Met andere woorden, wanneer aan alarmerende situaties verbonden stimuli zijn aangeboden, reageren mensen in het bijzonder positief op eerlijke procedures en eerlijke uitkomsten en niet zozeer negatief op oneerlijke procedures of oneerlijke uitkomsten.

Wat hier ook vermeld kan worden, is dat we in beide studies vonden dat mensen in de uitroeptekenconditie sneller de rechtvaardigheidsvragen invulden dan mensen in de controlecondities. Omdat uit de cognitieve psychologie bekend is dat verhoogde alertheid tot uiting kan komen in snellere reacties op daaropvolgende gebeurtenissen (bijv. Callejas, Lupianez & Tudela, 2004; Posner & Petersen, 1990) zouden deze bevindingen in overeenstemming kunnen zijn met onze veronderstelling dat het aanbieden van stimuli die aan alarmerende situaties zijn gerelateerd (zoals uitroeptekens) ertoe kan leiden dat mensen alerter op daaropvolgende (on)rechtvaardige gebeurtenissen reageren. Hierbij moet ik natuurlijk wel aantekenen dat alertere mensen zeker niet altijd per se sneller op situaties zullen reageren. Alerter reageren kan soms juist ook grondiger, voorzichtiger reacties oproepen, en dus minder extremere en langzamer gevormde rechtvaardigheidsoordelen. Mijns inziens kan dit zeker het geval zijn, al durf ik hier wel te stellen dat alerter reageren gewoonlijk betekent dat mensen sneller reageren op zaken die in hun omgeving spelen. Ook evolutionair gezien snijdt het hout als alarmerende stimuli ertoe leiden dat mensen sneller reageren op gebeurtenissen die zich in hun omgeving voordoen. Ik kom hier in de Discussie op terug.

De bevindingen uit de twee studies die ik tot dusver heb besproken, worden grotendeels gerepliceerd in een experiment waarin onderzoeksdeelnemers ($N = 175$) daadwerkelijk wel of geen inspraak kregen over een belangrijke uitkomstenbeslissing die in het experiment moest worden genomen (Van den Bos et al., in druk, Experiment 3). De belangrijkste resultaten van deze studie worden in figuur 3 weergegeven. Zoals te verwachten valt op basis van de rechtvaardigheidsliteratuur werd in de controle-

conditie (waarin een liggend streepje met daarbovenop een punt aan proefpersonen was aangeboden) de inspraak-procedure als rechtvaardiger beoordeeld dan de geen inspraak-procedure. Zoals was voorspeld door de alarm-systeemhypothese was dit effect sterker wanneer mensen naar een groot uitroepteken hadden gekeken. In deze studie werd niet gevonden dat deelnemers de inspraak-procedure als rechtvaardiger beoordeelden in de conditie waarin het uitroepteken was aangeboden dan in de conditie waarin het uitroepteken niet was aangeboden. Een dergelijk effect van de uitroeptekenmanipulatie was ook niet statistisch significant in de geen inspraak-conditie. Wel werd in deze studie wederom gevonden dat in de uitroeptekenconditie onze onderzoeksdeelnemers sneller de rechtvaardigheidsvragen beantwoordden dan personen in de controleconditie. Al met al kan geconcludeerd worden dat het aanbieden van stimuli die op een subtiele manier met alarmerende omstandigheden in verband kunnen worden gebracht ondersteuning kan opleveren voor de alarm-systeemhypothese in zowel scenariostudies (Van den Bos et al., in druk, Experiment 1 en 2) als in experimenten waarin daadwerkelijk variaties in rechtvaardigheid werd ervaren (Van den Bos et al., in druk, Experiment 3).

333

Figuur 3 Procedurele rechtvaardigheidsoordelen als een functie van uitroepteken- en procedure-manipulaties (Van den Bos et al., in druk, Experiment 3). Hogere scores geven aan dat de deelnemers de procedure als rechtvaardiger beoordeelden.

5 Uitroeptekens en hete cognitie

Een lezer kan zich thans onder meer afvragen (1) wat uitroeptekens nu precies instigeren bij mensen, en (2) of effecten zoals hiervoor besproken werden, ook zouden worden gevonden wanneer de invloed van andere, wellicht nog duidelijker alarmerende stimuli in een studie onder gewone burgers zouden worden onderzocht. Het laatste punt hebben we onderzocht in een studie die ik in de volgende sectie zal bespreken. Hier wil ik me thans richten op het eerste punt en aandacht besteden aan de vraag welke psychologische processen op worden geroepen door het kijken naar grote uitroeptekens.

Teneinde na te gaan wat het presenteren van uitroeptekens bij mensen bewerkstelligt, hebben we een *functional magnetic resonance imaging* (fMRI) onderzoek gedaan (Van den Bos & Rijkema, 2007). De bevindingen uit deze studie tonen aan dat het kijken naar een groot uitroepteken (i.p.v. het door elkaar gehusselde uitroepteken uit de

controle-conditie van Van den Bos et al., in druk, Experiment 2) leidde tot de activatie van een gedeelte in de mediale frontale gyrus, namelijk Brodmann's gebied 9. Dit is een interessante bevinding omdat bekend is dat dit gebied ook wordt geactiveerd wanneer mensen een beslissing aan het nemen zijn over hoe ze persoonlijke morele dilemma's moeten oplossen én wanneer mensen een combinatie van cognitieve en emotionele zaken aan het verwerken zijn (Greene, Nystrom, Engell, Darley & Cohen, 2004; Greene, Sommerville, Nystrom, Darley & Cohen, 2001).

334 Wanneer we de bevindingen van Van den Bos en Rijpkema (2007) combineren met die van Greene et al. (2001, 2004), dan kan wellicht de conclusie worden getrokken dat een combinatie van cognitieve en emotionele responsen, bijvoorbeeld geïnstigeerd door alarmerende stimuli, wellicht goed kan verklaren hoe mensen morele dilemma's oplossen en rechtvaardigheidsoordelen vormen. Met andere woorden, dit zou kunnen impliceren dat de sociale psychologie van moraliteit en rechtvaardigheid het beste begrepen kan worden door aandacht te besteden aan zogenaamde hete cognitieve processen (Abelson, 1963; Kunda, 1999; Stapel, 2003; Van den Bos, 2007). Dus wellicht zouden onderzoekers er goed aan doen om niet zozeer aandacht te besteden aan een koude, afstandelijke afweging van cognitieve factoren die een rol spelen in moraliteit en rechtvaardigheid (zie bijv. Kohlberg, 1969). Ook zou het raadzaam kunnen zijn om zich niet alleen te concentreren op emotionele en affectieve processen die hierbij belangrijk zijn (zie bijv. Weiss, Suckow & Cropanzano, 1999). Het lijkt eerder zinvol om expliciet de aandacht te richten op de combinatie van cognitie en affect die waarschijnlijk (of wellicht) het proces waarmee mensen keuzes over morele dilemma's en oordelen over rechtvaardigheid vormen het beste kan verklaren. Ik teken hierbij aan dat meer onderzoek naar deze mogelijke implicaties en naar de psychologische processen omtrent moraliteit en rechtvaardigheid gewenst is.

6 Zwaailichten en rechtvaardigheid

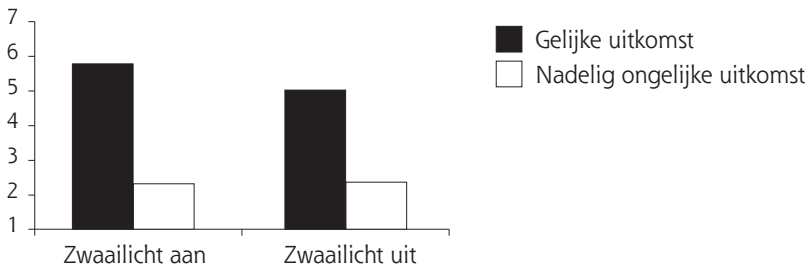
Als de alarm-systeemhypothese belangrijk is, dan moet er ook bewijs voor worden gevonden buiten het sociaal-psychologische onderzoekslaboratorium. In het laatste onderzoek dat ik hier wil bespreken (Van den Bos et al., in druk, Experiment 4) hebben we daarom de hypothese getoetst onder burgers in een winkelstraat in Amersfoort. Amersfoort is een middelgrote stad, gelegen in het centrum van Nederland, waar mensen uit verschillende provincies naar toe komen om te winkelen. Onze onderzoeksdeelnemers kwamen inderdaad uit verschillende Nederlandse provincies. De gemiddelde leeftijd van de 180 deelnemers was 31 jaar. De jongste deelnemer was 14 jaar en de oudste 78 jaar. 20% van onze deelnemers had een lagere opleiding, 40% een middelbare opleiding, en 39% een hogere of universitaire opleiding.

Mensen die in een winkelstraat van Amersfoort liepen, werden gevraagd of zij mee wilden doen aan een onderzoek over hoe mensen informatie verwerken en dat maximaal 10 minuten van hun tijd in beslag zou nemen. Twee meter achter de onderzoeksleider stond een oranje zwaailicht van $17 \times 14 \times 14$ centimeter op een paaltje van ongeveer 1 meter hoog. Het zwaailicht was ogenschijnlijk ongerelateerd aan ons onderzoek en stond 1,5 meter voor een groot warenhuis. Het was duidelijk dat het zwaailicht stroom kreeg door een snoer uit dit warenhuis. Het zwaailicht was verge-

lijkbaar met dat wat op grote vrachtwagens en tractoren wordt gebruikt wanneer deze voertuigen aandacht vragen voor hun gevaarlijke of grote lading. Onze alarm-manipulatie bestond eruit dat tijdens het onderzoek het zwaailicht aan of uit stond. Op deze wijze trachtten we een alarm-manipulatie te bewerkstelligen die duidelijk aan alarmerende omstandigheden is gekoppeld.

Wanneer mensen aan ons onderzoek meededen, vulden zij een vragenlijst in waarin een situatie werd beschreven waarin zij als medewerker van een ICT-bedrijf een bonus voor hun harde werk kregen. Deze bonus was ofwel gelijk ofwel slechter dan de bonus van een even hard werkende en even goed presterende collega. Hierna werd de deelnemers gevraagd hoe rechtvaardig, terecht en gerechtvaardigd zij hun bonus vonden. De belangrijkste resultaten worden samengevat in figuur 4. Zoals verwacht werd in de conditie waarin het zwaailicht uit stond, gevonden dat de gelijke uitkomst als rechtvaardiger werd beoordeeld dan de ongelijke uitkomst. Bovendien werd een significant interactie-effect gevonden dat aantoonde dat dit uitkomst-effect significant sterker was in de conditie waarin het zwaailicht aan stond. In overeenstemming met de eerste twee uitroeptekenstudies werd wederom gevonden dat de gelijke uitkomst als rechtvaardiger werd beoordeeld wanneer het zwaailicht aan in plaats van uit stond. Dit effect van de zwaailichtmanipulatie was niet significant in de ongelijke uitkomstconditie.

335

Figuur 4 Uitkomstrechtvaardigheidsoordelen als een functie van zwaailicht- en uitkomst-manipulaties (Van den Bos et al., in druk, Experiment 4). Hogere scores geven aan dat de deelnemers de uitkomst als rechtvaardiger beoordeelden.

In deze *paper-and-pencil*-studie konden we de responstijden van onze deelnemers natuurlijk niet nauwkeurig meten en vandaar dat we aan het einde van het onderzoek aan de mensen vroegen of ze het zwaailicht hadden gezien (iedereen had het gezien) en of hen dit alert en oplettend had gemaakt. Wanneer het zwaailicht aan stond, was dit inderdaad meer het geval dan wanneer het zwaailicht uit stond. Geconcludeerd kan dus worden dat ondersteuning voor de alarm-systeemhypothese ook gevonden kan worden wanneer mensen op waargenomen rechtvaardigheid reageren wanneer er sprake is van duidelijk alarmerende stimuli, dat wil zeggen wanneer een zwaailicht in een winkelstraat aan staat.

7 Discussie

Met de studies die hier besproken zijn, werd getracht aannemelijk te maken dat rechtvaardigheidsoordelen beïnvloed kunnen worden door alarmerende stimuli. Ik denk dat tot voor dit onderzoek werd gedaan, de meeste rechtvaardigheidsonderzoekers en de meeste sociaal- en organisatiepsychologen niet hadden durven opperen dat uitroeptekens en zwaailichten van invloed zijn op de mate waarin mensen uitkomsten en procedures rechtvaardig vinden. De alarm-systeemhypothese die hier is geïntroduceerd, maakt het logischer om de invloed van dit soort stimuli na te gaan en ik denk dat de onderzoeksbevindingen die het resultaat zijn van deze hypothese belangrijk en misschien zelfs opwindend genoemd mogen worden. In deze sectie zal ik een aantal belangrijke zaken en mogelijke implicaties over de hypothese en het hier weergegeven onderzoek bespreken.

336 *Alarmerende omstandigheden in organisaties.* Vervolgonderzoek is uiteraard nodig. Zo zou het interessant zijn om na te gaan of het alarmerende van gebeurtenissen in arbeidsorganisaties er verantwoordelijk voor is dat rechtvaardigheid zo vaak van cruciaal belang is op de werkvloer (Vermunt & Steensma, 1991). Dit zou kunnen impliceren dat met name wanneer zaken zoals reorganisaties en organisatieverandering als alarmerend worden gezien door werknemers dat zij dan met name geïnteresseerd zijn in een rechtvaardige behandeling. Paradoxaal gezien is het management in dat soort omstandigheden vaak met andere zaken bezig (bijv. vijandelijke overnames of faillissement voorkomen). Deze discrepantie tussen de behoeftes van werknemers en de aandacht van leidinggevendenden kan tot grote spanningen in arbeidsorganisaties leiden (Lind & Van den Bos, 2002).

Ook dient nader onderzoek te worden verricht naar de processen die verklaren hoe mensen in alarmerende omstandigheden werkzaam zijn. Een verklaring die wellicht voor de hand ligt, is aandacht te besteden aan fysiologische opwinding (*arousal*) als gevolg van onze uitroepteken- en zwaailichtmanipulaties. Uit de stressliteratuur is echter bekend dat fysiologische opwinding die is opgewekt door minimale manipulaties, al in korte tijd (na één minuut) weer afgenomen zal zijn (Lang, Greenwald, Bradley & Hamm, 1993). Omdat in ons onderzoek de PANAS als opvultraak werd gebruikt, en het invullen hiervan zeker langer dan een minuut duurt, lijkt fysiologische opwinding onze bevindingen niet te kunnen verklaren. Dit gezegd hebbende merk ik wel op dat niet uit te sluiten valt dat toekomstig onderzoek aantoont dat alarmerende zaken in belangrijke omstandigheden wellicht wel tot fysiologische opwinding leiden. Dus wellicht dat fysiologische opwinding wel een belangrijke rol speelt in alarmerende omstandigheden in arbeidsorganisaties. Onderzoek naar deze *arousal*-hypothese is gewenst.

In het onderzoek naar de alarm-systeemhypothese alsmede de *arousal*-hypothese kan wellicht aansluiting worden gezocht bij de *dual appraisal*-theorie van Lazarus en Folkman (bijv. 1984). Kort samengevat stelt deze cognitieve stresstheorie dat in een proces van *primary appraisal* eerst wordt vastgesteld of er sprake is van een stresserende situatie. Als dat inderdaad het geval blijkt, vindt een *secondary appraisal* plaats, waarin het individu nagaat of hij/zij voldoende middelen heeft (of er voldoende *coping resources* in de situatie zijn) om de stress aan te kunnen. Rechtvaardigheid zou zo'n *coping resource* kunnen zijn (Vermunt & Steensma, 2001, 2003, 2005).

Eerlijke en oneerlijke gebeurtenissen. Het specifieke patroon van de bevindingen die in figuur 1-4 zijn samengevat, verdient een nadere beschouwing. Zoals opgemerkt werd in drie van de vier studies gevonden dat na het aanbieden van alarmerende stimuli mensen in het bijzonder positieve rechtvaardigheidsoordelen laten zien ten aanzien van eerlijke gebeurtenissen (zoals accurate procedures en gelijke uitkomstenverdelingen), en minder (in alle vier studies niet significant) ten aanzien van oneerlijke gebeurtenissen (zoals inaccurate procedures en ongelijke uitkomstenverdelingen). Dit resultaat zou kunnen impliceren dat eerlijke gebeurtenissen bij mensen de gedachte doen postvatten dat er met de bedreigingen om te gaan valt en dat er wellicht minder reden voor alarm is dan in eerste instantie werd gevreesd. Met andere woorden, het ervaren van eerlijke en rechtvaardige zaken zou een geactiveerd alarm-systeem (waarschijnlijk gedeeltelijk) kunnen de-activeren. Ik teken hierbij aan dat nader onderzoek naar deze mogelijke implicatie nodig is, ook omdat er niet altijd significante effecten van de alarm-manipulatie in individuele studies werd gevonden (zie Van den Bos et al., in druk, Experiment 3) én omdat een analyse waarin de data van de vier studies werden samengenomen, aantoonde dat, tezamen genomen, zowel in de eerlijke als in de oneerlijke condities significante effecten van de alarm-manipulaties werden gevonden, zij het sterker in de eerlijke dan in de oneerlijke condities (zie Van den Bos et al., in druk).

337

Bij het laatste punt aansluitend kan worden opgemerkt dat een andere wellicht interessante implicatie van het alarm-systeemmodel zou kunnen zijn dat er mogelijk-erwijs een onderscheid gemaakt zou moeten worden tussen alarm-systemen die gealarmeerd worden voordat er sprake is van eerlijke en oneerlijke gebeurtenissen en alarm-systemen die gealarmeerd worden als een gevolg van met name oneerlijke gebeurtenissen. In het onderzoek dat ik hier besprak, was het alarm-systeem geactiveerd voordat er sprake was van eerlijke of oneerlijke gebeurtenissen, en misschien hebben mensen in dit soort situaties eerder behoefte aan een eerlijke bejegening (i.p.v. een afkeer van een oneerlijke bejegening). Hierop voort speculerend, het differentiële psychologische belang van eerlijke en oneerlijke gebeurtenissen zou misschien wel eens kunnen zijn dat in relatieve kalme situaties oneerlijkheid als een *wake-up call* fungeert ('let op, er is hier wat aan de hand!') terwijl eerlijkheid met name belangrijk is in situaties waarin het alarm-systeem al geactiveerd is en mensen graag weer terug willen keren tot een toestand van relatieve rust ('OK, het valt allemaal mee'). Toekomstig onderzoek is nodig om dergelijke ideeën over de functie van rechtvaardigheid in processen van menselijke homeostase en zelf-regulatie nader te bestuderen.

Reflexen en reflectie. Het is zeker mogelijk dat alarmerende of onzeker makende omstandigheden soms tot meer contemplatie kunnen leiden (vgl. Bechara, 2005) en dus langzamere en meer afgewogen reacties kunnen veroorzaken. Ik denk dat snellere, meer alerte en heftiger reacties waarschijnlijker zijn, en de hier besproken resultaten ondersteunen dit idee. Dit gezegd hebbende, Eisenberger, Lieberman en Satpute (in druk) hebben onlangs aangetoond dat mensen die hoog scoren op dispositionele zelfbewustheid met meer gecontroleerde (i.p.v. meer intuïtieve) reacties op alarmerende omstandigheden kunnen reageren.

Veel recente moraliteits- en rechtvaardigheidstheorieën hebben geopperd dat morele en rechtvaardigheidsoordelen vaak tot stand komen door intuïtieve processen (Haidt,

2001), affectief-experientiële processen (Maas & Van den Bos, 2006), spontane gevolgtrekkingen (Ham & Van den Bos, in druk), zelfgerelateerde gedachten (Loseman, Van den Bos & Ham, 2006), en zelfbeschermende mechanismen (Van den Bos, Miedema & Vermunt, 2007). Met andere woorden, mensen lijken hun rechtvaardigheidsoordelen te vormen op een reflexmatige manier, en lijken minder vaak reflectie te plegen over wat moreel en rechtvaardig is dan tot dusver werd aangenomen (zie ook Lieberman, 2003; Lieberman, Gaunt, Gilbert & Trope, 2002; Strack & Deutsch, 2004).

Het unieke van rechtvaardigheid. Misschien het meest intrigerende gedeelte van de hier besproken bevindingen betreft wel de vraag of deze resultaten nu uniek zijn voor onderzoek naar waargenomen rechtvaardigheid. Ik denk dat de bevindingen die ik hier heb besproken juist interessant zijn omdat een mogelijke implicatie zou kunnen zijn dat andere sociaal belangrijke oordelen ook worden beïnvloed door uitroptekens, zwaailichten en andere alarmerende stimuli (zie ook Eisenberger et al., 2003).

338

In eerdere rechtvaardigheidstheorieën is mijns inziens vaak een tendens te bespeuren om te stellen dat er iets unieks is aan rechtvaardigheid; iets dat het proces waarmee rechtvaardigheidsoordelen worden gevormd fundamenteel anders maakt dan het proces waarmee mensen zich oordelen over andere sociale zaken vormen (zie bijv. Lerner, 1977, 1980, 2003; Mikula, 2005; Montada, 1998, 2002). Mijn stelling is dat het rechtvaardigheidsoordeelvormingsproces soms inderdaad unieke aspecten kent, maar dat het soms ook veel meer overlapt met hoe andere sociale oordelen worden gevormd.

Het gedachteloos uitgaan van de assumptie dat rechtvaardigheid uniek is, kan het zorgvuldig bestuderen van de fundamentele processen die ten grondslag liggen aan rechtvaardigheidsoordelen in de weg staan, en in het voorliggende artikel heb ik juist aannemelijk proberen te maken dat aandacht voor basale processen tot vernieuwende inzichten omtrent waargenomen rechtvaardigheid kan leiden. Op basis van deze bevindingen wordt het zinvol om na te gaan of alarm-systeemprocessen ook een belangrijke rol spelen in andere sociale relaties en in andere rechtvaardigheidstheorieën (zie bijv. Brockner & Wiesenfeld, 1996; Folger, 1986; Lerner, 1977; Van den Bos & Lind, 2002).

Over het unieke van het rechtvaardigheidsconcept is nog veel te doen en ook over het unieke van het hier besprokene voor rechtvaardigheidsonderzoek is het laatste woord nog niet gesproken. Zoals een van de door mij meest gerespecteerde sociaal psychologen en rechtvaardigheidsonderzoekers onlangs naar mij mailde: 'Stel dat je niet uitkomst en procedure manipuleert, maar opinie, bijvoorbeeld, voor of tegen iets zijn, iets neutraals, maar ook iets dat de persoon zeer na aan het hart ligt. Hoe zou dan, in vergelijking met de manipulatie van rechtvaardigheid de invloed van onzekerheid, of alarm enz. zijn. Een onderzoek dus om rechtvaardigheid te calibreren' (Riël Vermunt, persoonlijke communicatie, 7 maart 2007). Er is dus nog veel werk aan de winkel, maar ik prijs me bijzonder gelukkig om door voornoemde onderzoeker op een intrigerend en uitdagend onderzoeksprogramma naar dit soort zaken te zijn gezet.

Literatuur

- Abelson, R.P. (1963). Computer simulation of 'hot cognitions'. In S.S. Tomkins & S. Messick (Eds.). *Computer simulation and personality: Frontier of psychological theory* (pp. 277-298). New York: Wiley.
- Bechara, A. (2005). Decision making, impulse control and loss of willpower to resist drugs: A neurocognitive perspective. *Nature Neuroscience*, 8, 1458-1463.
- Bos, K. van den (2000). Omgaan met onzekerheid: Het belang van rechtvaardigheid in organisaties. *Gedrag & Organisatie*, 13, 249-259.
- Bos, K. van den (2001). Uncertainty management: The influence of uncertainty salience on reactions to perceived procedural fairness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 931-941.
- Bos, K. van den (2007). Hot cognition and social justice judgments: The combined influence of cognitive and affective factors on the justice judgment process. In D. de Cremer (Ed.). *Advances in the psychology of justice and affect* (pp. 59-82). Greenwich, CT: Information Age Publishing.
- Bos, K. van den, Ham, J., Lind, E.A., Simonis, M., Essen, W.J. van & Rijkema, M. (in druk). Justice and the human alarm system: The impact of exclamation points and flashing lights on the justice judgment process. *Journal of Experimental Social Psychology*.
- Bos, K. van den & Lind, E.A. (2002). Uncertainty management by means of fairness judgments. In M.P. Zanna (Ed.). *Advances in experimental social psychology* (Vol. 34, pp. 1-60). San Diego, CA: Academic Press.
- Bos, K. van den, Miedema, J. & Vermunt, R. (2007). *Exploring how people respond to conflicts between self-interest and fairness: The influence of threats to the self on affective reactions to advantageous inequity*. Manuscript ter publicatie aangeboden.
- Bos, K. van den, Poortvliet, P.M., Maas, M., Miedema, J. & Ham, E.-J. van den (2005). An enquiry concerning the principles of cultural norms and values: The impact of uncertainty and mortality salience on reactions to violations and bolstering of cultural worldviews. *Journal of Experimental Social Psychology*, 41, 91-113.
- Bos, K. van den & Rijkema, M. (2007). *Studying effects of exclamation point primes using functional neuroimaging*. Ongepubliceerd manuscript.
- Bos, K. van den, Vermunt, R. & Wilke, H.A.M. (1997). Procedural and distributive justice: What is fair depends more on what comes first than on what comes next. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 95-104.
- Brockner, J. & Wiesenfeld, B.M. (1996). An integrative framework for explaining reactions to decisions: Interactive effects of outcomes and procedures. *Psychological Bulletin*, 120, 189-208.
- Callejas, A., Lupianez, J. & Tudela, P. (2004). The three attentional networks: On their independence and interactions. *Brain and Cognition*, 54, 225-227.
- Eisenberger, N.I. & Lieberman, M.D. (2004). Why rejection hurts: A common neural alarm system for physical and social pain. *Trends in Cognitive Sciences*, 8, 294-300.
- Eisenberger, N.I., Lieberman, M.D. & Satpute, A.B. (in druk). Personality from a controlled processing perspective: An fMRI study of neuroticism, extraversion, and self-consciousness. *Cognitive, Affective, and Behavioral Neuroscience*.
- Eisenberger, N.I., Lieberman, M.D. & Williams, K.D. (2003). Does rejection hurt? An fMRI study of social exclusion. *Science*, 302, 290-292.
- Folger, R. (1986). Rethinking equity theory: A referent cognitions model. In H.M. Bierhoff, R.L. Cohen & J. Greenberg (Eds.). *Justice in social relations* (pp. 145-162). New York: Plenum.
- Greco, V. & Roger, D. (2001). Coping with uncertainty: The construction and validation of a new measure. *Personality and Individual Differences*, 31, 519-534.
- Greene, J.D., Nystrom, L.E., Engell, A.D., Darley, J.D. & Cohen, J.D. (2004). The neural bases of cognitive conflict and control in moral judgment. *Neuron*, 44, 389-400.
- Greene, J.D., Sommerville, B., Nystrom, L.E., Darley, J.M. & Cohen, J.D. (2001). An fMRI investigation of emotional engagement in moral judgment. *Science*, 293, 2105-2108.

- Haidt, J. (2001). The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*, 108, 814-834.
- Ham, J. & Bos, K. van den (in druk). Not fair for me! The influence of personal relevance on social justice inferences. *Journal of Experimental Social Psychology*.
- Kohlberg, L. (1969). Stage and sequence: The cognitive-developmental approach to socialization. In D.A. Goslin (Ed.). *Handbook of socialization theory and research* (pp. 347-480). Chicago: Rand McNally.
- Koper, G., Knippenberg, D. van, Bouhuijs, F., Vermunt, R. & Wilke, H.A.M. (1993). Procedural fairness and self-esteem. *European Journal of Social Psychology*, 23, 313-325.
- Kunda, Z. (1999). *Social cognition: Making sense of people*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Lang, P.J., Greenwald, M.K., Bradley, M.M. & Hamm, A.O. (1993). Looking at pictures: Affective, facial, visceral, and behavioral reactions. *Psychophysiology*, 30, 261-273.
- Lazarus, R.S. & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. New York: Springer.
- Lerner, M.J. (1977). The justice motive: Some hypotheses as to its origins and forms. *Journal of Personality*, 45, 1-52.
- Lerner, M.J. (1980). *The belief in a just world: A fundamental delusion*. New York: Plenum Press.
- Lerner, M.J. (2003). The justice motive: Where social psychologists found it, how they lost it, and why they may not find it again. *Personality and Social Psychology Review*, 7, 388-399.
- Lieberman, M.D. (2003). Reflexive and reflective judgment processes: A social cognitive neuroscience approach. In J.P. Forgas, K.P. Williams & Hippel, W. von (Eds.). *Social judgments: Implicit and explicit processes* (pp. 44-67). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Lieberman, M.D., Gaunt, R., Gilbert, D.T. & Trope, Y. (2002). Reflexion and reflection: A social cognitive neuroscience approach to attributional inference. In M.P. Zanna (Ed.). *Advances in experimental social psychology* (Vol. 34, pp. 199-249). San Diego, CA: Academic Press.
- Lind, E.A. & Bos, K. van den (2002). When fairness works: Toward a general theory of uncertainty management. In B.M. Staw & R.M. Kramer (Eds.). *Research in organizational behavior* (Vol. 24, pp. 181-223). Greenwich, CT: JAI Press.
- Loseman, A., Bos, K. van den & Ham, J. (2006, augustus). *The social psychology of justice as a self-related process*. Paper gepresenteerd op The Eleventh International Conference on Social Justice Research, Berlin, Duitsland.
- Maas, M. & Bos, K. van den (2006). *An affective-experiential perspective on reactions to fair and unfair events: Effects of individual differences in affect intensity moderated by experiential mindsets*. Manuscript ter publicatie aangeboden.
- Miedema, J. (2004). *Fairness and the self*. Dissertatie, Universiteit Leiden.
- Miedema, J., Bos, K. van den & Vermunt, R. (2006). The influence of self-threats on fairness judgments and affective measures. *Social Justice Research*, 19, 228-253.
- Mikula, G. (2005). Some observations and critical thoughts about the present state of justice theory and research. In S. Gilliland, D. Steiner, D. Skarlicki & K. van den Bos (Eds.). *What motivates fairness in organizations* (pp. 197-210). Greenwich, CT: Information Age Publishing.
- Montada, L. (1998). Justice: Just a rational choice? *Social Justice Research*, 12, 81-101.
- Montada, L. (2002). Doing justice to the justice motive. In M. Ross & D.T. Miller (Eds.). *The justice motive in everyday life* (pp. 41-62). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Murray, S.L., Holmes, J.G. & Collins, N.L. (2005). *The relational signature of felt security*. Paper gepresenteerd op de 2005 Conference of the Society of Experimental Social Psychology, San Diego, USA.
- Posner, M.I. & Petersen, S.E. (1990). The attention system of the human brain. *Annual Review of Neuroscience*, 13, 25-42.
- Stahl, T., Van Prooijen, J.-W. & Vermunt, R. (2004). On the psychology of procedural justice: Reactions to procedures of ingroup vs. outgroup authorities. *European Journal of Social Psychology*, 34, 173-189.

- Stapel, D.A. (2003). Hot cognition and social judgments: When and why do descriptions influence our feelings? In J.P. Forgas, K.P. Williams & Hippel, W. von (Eds.). *Social judgments: Implicit and explicit processes* (pp. 227-250). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Strack, F. & Deutsch, R. (2004). Reflective and impulsive determinants of social behavior. *Personality and Social Psychology Review*, 8, 220-247.
- Vermunt, R. (1981). *Sociale oriëntatie: Theorievorming en onderzoek*. Dissertatie, Rijksuniversiteit Leiden.
- Vermunt, R. (2002). The justice motive in perspective. In M. Ross & D.T. Miller (Eds.). *The justice motive in everyday life* (pp. 63-78). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Vermunt, R. & Shulman, S. (1996). Reageren op een onrechtvaardige procedure. *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie*, 51, 28-34.
- Vermunt, R. & Steensma, H. (Eds.) (1991). *Social justice in human relations*. New York: Plenum.
- Vermunt, R. & Steensma, H. (2001). Stress and justice in organizations: An exploration into justice processes with the aim to find mechanisms to reduce stress. In R. Cropanzano (Ed.). *Justice in the workplace: Volume 2 - From theory to practice* (pp. 27-48). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Vermunt, R. & Steensma, H. (2003). Physiological relaxation: Stress reduction through fair treatment. *Social Justice Research*, 16, 135-150.
- Vermunt, R. & Steensma, H. (2005). How can justice be used to manage stress in organizations? In J. Greenberg & J.A. Colquitt (Eds.). *Handbook of organizational justice: Fundamental questions about fairness in the workplace* (pp. 383-410). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Vermunt, R., Knippenberg, D. van, Knippenberg, B. van & Blaauw, E. (2001). Self-esteem and outcome fairness: Differential importance of procedural and outcome considerations. *Journal of Applied Psychology*, 86, 621-628.
- Vermunt, R., Wit, A.P., Bos, K. van den & Lind, E.A. (1996). The effects of unfair procedure on affect and protest. *Social Justice Research*, 9, 109-119.
- Watson, D., Clark, L.A. & Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 1063-1070.
- Weiss, H.M., Suckow, K. & Cropanzano, R. (1999). Effects of justice conditions on discrete emotions. *Journal of Applied Psychology*, 84, 786-794.

Justice Under Alarming Conditions

K. van den Bos, *Gedrag & Organisatie*, volume 20, November 2007, nr. 4, pp. 327-341

In this paper, I propose an alarm-system model of the justice judgment process. Specifically, I argue that the process by which justice judgments are formed may be influenced reliably by the activation of psychological systems that people use to detect and handle alarming situations. Building on this analysis, I predict that if this line of reasoning is true then presenting (vs. not presenting) alarm-related stimuli to people should lead to more extreme judgments about subsequent justice-related events than not presenting these alarming stimuli. Findings from different studies are reviewed that support this prediction. In particular, the findings indicate that after the presentation of alarming stimuli, people are strongly influenced by fair (as opposed to unfair) events, suggesting that under alarming conditions people are in need for fair treatment. In closing, I discuss the implications the model may have for both scientists and practitioners interested in the justice judgment process.

Key words: justice judgments, alarming stimuli, alarm-system model